

A MAGYAR PANTHEON HALHATATLANJAI.

Örömmel értesítjük olvasóinkat arról az örvendetes eseményről, hogy az Ur 1891-ik esztendejében egyik hitbéli atyánkfia elérte azt a nagy tisztességet, hogy egyik akadémiái bizottság előtt, megméretvén és elég alkalmatosnak találtatván, a m. tud. akadémia dísztermének keleti falán, valahol a galleriára jutott és ott Sztárai Mihály, Pekry Lőrinczné és Széchy Mária társaságában örök időkre megörökítettett.

Felvinczi György ez a boldog halandó, ugyanaz, ki 1674. táján toroczkói rector levén, később Kolozsvárra költözött és ki ez előtt kétszáz esztendővel I. Leopoldtól okleveles engedélyt nyert a végre, hogy „felvonásokra és jelenetekre osztott comico-tragikus darabokat és komédiákat adhasson elő, hozzá szegődött társaival, akár deák, akár magyar nyelven, Erdélyben és a hozzá kapcsolt tartományok mezővárosaiban, falvaiban, gyűlések és vásárok alkalmával; de tisztességesek legyenek s ne szennyes tréfákkal rakvák.“ S a kétszáz évvel ezelőtt megalakult első magyar színtársulat jellemzésére azt is megemlíti a királyi oklevél, hogy e vállalatból „némi nyereségske“ is ígérkezvén, annak segélyével mind adósságaikat leróvni, mind pedig magokat a szegénység hinárjából kiszabadítani törekedjenek.

Megérdemelte Felvinczi, hogy a magyar Pantheonba felvétesék. Bármily kopottan futotta is meg küzdelmes életét, mégis ő volt br. Podmaniczky Frigyesnek, gr. Zichy Géának, Evva Lajosnak és több más fényes nagyurainknak előde és úttörője: ő volt a nemzet első komédiása és első színigazgatója. Oly büszkén gondolhat az erdélyi magyar arra a kolozsvári házra, melynek a kinyúló tető alatti része Beöthy Zsoltként színpadul szolgált s a közönség az utczáról nézte a játékot, mint ma a Duna melletti metropolis boldog lakója az operaház fényben uszó csarnokaira gondol. A kicsiny makk magas sudárba szökkent. . . . Csupán kétszáz esztendő választja el a nyomoruságos kezdetet a mai dicső eredménytől.

Megérdemelte, mondjuk, Felvinczi, hogy dísztermét az akadémia az ő igénytelen alakjával felékesítse; de azt már kevésbbé, hogy Széchy Máriával egy sorban adassék át a halhatatlanságnak.

Ugyan mivel szolgált reá Széchy Mária, hogy a magyar művelődés és irodalomtörténet nagy alakjai közé soroltassék? Azzal, hogy nagy tettet követett el, vagy az iskoláknak és irodalomnak hőkeblü pártfogója volt? Az erdélyi ügy s később a Wesselényi-

összeesküvés elárulása volt az ő legnagyobb tette. Az pedig a mesék sorába tartozik, mint Pauler kimutatta, hogy nagynevű költőjének egy falut odaajándékozott volna.

Mély megbotránkozással látjuk Listius baljóslatú alakját is a magyar irodalom halhatatlanjai között. Hogyan, hát a m. tud. akadémia tudós bizottságának nem jut eszébe, hogy br. Listius verses művei a Kohári fűzfaverseivel, Gyöngyösi János szörnyleoninusaival s Kovács József rímremekeivel egyenértékűek? Hát azt szintén eltévesztette a tudós bizottság szem elől, hogy a Mohácsi Veszedelem szerzője a magyar költői irodalom legsötétebb szennyfoltjaként, mint közönséges gyilkos s vérfertőző és pénzhamisító, osztrák vérpadon végezte életét? Valóban nem tudjuk a t. bizottságnak nem a legtapintatosabb eljárását bámuljuk-e inkább, vagy pedig a magyar irodalom történetében való járatlanságát.

Mert mire véljük azt a több, mint egyoldalú felfogást, hogy Mátyás király tudós környezetéből megörökítve látjuk Bonfinit, Galeottit, Janus Pannoniust, Cesinge (!) és Vitéz Jánost, sőt Ranzanust és Carbót is: Thuróczinak és Temesvári Pelbártnak ellenben, e korszak igaz magyar jeleseinek, híre-pora sincs. Mire véljük azt, hogy mindjárt e kép jobb oldalán egy későbbi kort jelképező csoportozat „Bakács Tamás, Apor és Beythe férfialakjaival“ alapján el van hibázva. Hol van Bakács neve feljegyezve nemzetünk irodalomtörténetében? Ki ez az Apor a XV. vagy a XVI-ik sz.-ban? És mit keres a m. tud. akadémia dísztermében Beythe is? . . . Ám, ha oda való volna is, nem méltóbb képviselője lenne-e a magyar kalvinizmusnak a törhetlen Mélius, vagy a tudós Szegedi Kis István, a kinek hiteles arczképét is birjuk? S nem megférne mellettük Dávid Ferencz és Bornemisza Péter, az új theologiai irány legkiválóbb képviselői? . . .

Amott Apáczai Cserét és Szenczi Molnár Albertet pillantjuk meg a theologusok csoportjában: nem megérdemelt volna itt egy kis helyet Pécsi Simon, a klasszikus énekszerző, kinek költői műveit éppen most kiadásra gyűjti össze az akadémia és Bogáthi Fazekas Miklós, a zsolttárok első magyar lefordítója? Ugyanott Sylvester Jánost a t. bizottság Erdősinek nézi, a minek magát soha sem nevezte. „Erdősi“ mellett találjuk Dávid Jánost, a kinek nevét egyetlen irodalomtörténetünk sem ismeri.

Mátyás király tudósaitól balfelől a daliás Zrinyi körül a XVI—XVIII. sz. költői csoportosúlnak. Tinódi, Balassa, Gyöngyösi és Faludi mellett megakad szemünk Haller Jánoson, Rosnyain, Ilosvain és Rimain. Vajjon miért találjuk ez aprószenteket itt: bizony bajosan tudnók helyes okát adni. Haller Jánost egyetlen népies irata — az is csak olyan, a milyen fordítás — vitte be s Heltai, ki a legkedveltebb könyveket adta népünk kezébe, kimaradt. Rosnyai szintén idegen mezőn tallóz, s oly hatással volt nemzete irodalmára, hogy tudtunkkal a legujabb időkig az egy Beöthy Zsolton kívül nem akadt olvasója. Rimai helyett Beniczki Péter vagy Rádai Pál, Ilosvai helyett Görgei Albert vagy Enyedi György, Argirus és Gismunda

költői, is éppen oly jól állhattak volna. Megjegyezzük, hogy Ilosvai verselése a leggyarlóbb kántori rítmusok közül való, míg Enyedi műve mind fejlett technikája, mind pedig költői tartalmánál fogva kitűnik. Gismunda historiája a mult százév végéig tudtunkkal mintegy nyolcz kiadást ért. S ezen kívül Enyedi a külföldön is hatást keltő nagy theologiai munkát irt, mely a XVI. és XVII. sz. folyamán több kiadásban jelent meg, mint Pázmány Kalaúza s ritka tudományos beciséért Altdorfban és Wittenbergben sokan kézzel is leírták, csakhogy magoknak megszerezhezzék.

Mátyás király olaszai közül talán a legkisebbet is megörökitette volna a t. bizottság¹⁾, holott ez irány meddő volt, a nemzetre nem hatott. Annál inkább hatott Erdélyre Blandrata s az ő alakját hiába keressük az akadémia olaszai között. Kiválóan hatott nemzetünk művelődésére a híres Comenius is. Mindkettőnek hiteles arczképével birunk, nem törődik azzal a tudós bizottság. Nem törődik Dudics-csal sem, a ki a renaissance-kori műveltségnek honfitársaink közül egyedül képviselője Európa szemében. „Európa díszé, nemzetünk koronája“, „korának kora feletti tudósa“, valóban nem volt méltó arra, hogy bejusson a magyar Pantheon Listius és Ilosvai-féle alakjai közé!

Mit mondjunk aztán arra az egyoldalúságra, mely eltűri, hogy mind a három tendentiosus kath. történetírón (Forgács, Istváni, Verancsics) ott legeltesse az okólni vágyó közönség szemeit; ellenben a protestáns történetírók közül sem Benczédi Székely Istvánt a magyar világtörténelem, sem Heltait a nemzeti történetírás úttörőjét nem akarja észrevenni. Baranyai Decsi Jánost, Szamosközit, Bethlen Farkast és Bethlen Jánost nem is kell említenünk, kik akár Verancsics, akár Forgács helyét méltó díszszel betölthetnék.

Apáczai Csere és Károlyi Gáspár között Pázmány, Telegdy és Káldi tűnik szemünkbe: bizony felesleges e három közül az egyik. Pázmány és Káldi magukban is igen jól képviselték volna a kath. visszahatást: egyik a polemia, másik a szakirodalom terén alkotván maradandóbb becsü műveket. Ám ha ide is okvetetlen trifolium kellett: miért nem ültették melléjük Sámbar Mátyást, a mint a protestáns tudósokra nyelvét öltögeti? Listius sötét képe mellé kedvre derítőnek igen jól oda illett volna. S ha netalán Telegdiben a nagyszombati jezsuita nyomda felállítóját akarták ünnepelni: az erdélyi Heltai avagy Tóthfalusi Kis Miklós a magyar sajtót mennyivel méltóbban képviselheték volna?...

Sztárai megirta első iskolai drámánkat; jól tették, hogy oda állították Felvinczi mellé. De hát Karádit, az első magyar politikai színmű íróját, minek hagyták el? Felvinczi mellé nem jobban oda illett volna? Nem jut eszébe az Akadémiának, hogy a magyar színpad úttörőjének nem Sztárai, hanem Karádi az útmutatója?...

Karádinak nem jutott hely s nem jutott Bethlen Miklósnak,

¹⁾ Jellemző bizonyíték erre az, hogy Cesinge Jánost és Janus Pannoniust két különböző alaknak tünteti fel a hivatalos jegyzőkönyv. Ugyan mért nem állították melléjük harmadiknak a Csezmiczei János arczképét is?

Csereinek, Bod Péternek. Ám nagyobb ezeknél Listius, Ilosvai s a m. tud. akadémia többi obscurus jelese. Apáczai Cserét Pázmány mellé állítva találjuk. Az akadémia titkárának egy feltűnést keltő értekezése jut erről eszünkbe, kinek először jutott a dicsőség e két, egymástól mérhetetlen távolságban álló nagy tudóst összemérni. Hát a lutheranus Rotarides és Czvittinger, kik szintén oly nagyot akartak mint Apáczai, nem volt méltó a megörökítésre? Vagy ha ők nem, hát legalább a nagy Honter, vagy Bél Mátyás nem megvonulhatott volna szerényen a kálvinista Ikarus árnyékában?

Politikai nagyjaink közül Bethlen Gábort és II. Rákóczi Ferenczet találjuk ott. Nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a XVI. százévnak művelődéstörténelmünkben legfontosabb korszakát II. János király kiemelkedő alakja intézi. Ő a különvált Erdélyben a nemzeti eszme megszilárdítója s ő a lelkiismereti szabadság első törvénybe iktatója. A különböző protestans felekezetek papjait és tanítóit atyai gonddal segítézi. Iskolákat állít s tudomány-egyetemet tervez, minek felállításában kora halála gátolja. Két nagy hatalomtól megvédi országát s országos gondjai közt a szabadelvű protestantismus felvirágoztatásával legtöbbet törődik. Hitvitákat tart. Azokban udvara nagyjaival együtt részt vesz. Sajtót állít s ő maga is könyvet ad ki. Vallásos énekeket szerez.... S a m. tud. akadémia nem tartja méltónak Pantheonját az utolsó választott magyar király nemes alakjával földiszíteni!

Ám ha kimaradt a Janus Pannoniusok és Cesingék miatt a gondolat és lelkiismeret szabadságának lelkes védője, mért nem állították Bethlen Gábor mellé az ellenkező irány európai híru vezérét? A jezsuita atyák behozója, a szabad sajtó elnyomója, Lengyelország fölemelője s Erdély bukásának alapvetője, — a katolikus reactio fanatikus előharczosa: Báthori István nem méltán megérdemelte volna, hogy a magyar elme és magyar művelődés Olympusán Pázmány mellett, avagy Bethlen Gábor ellenében felmagasztaltassék?

A diszterem falfestményeit Lotz Károly jeles művésznk készítette. A falfestmények tárgyában kiküldött bizottság 1891. nov. 15-én vette át a bevezetett művet s a bizottság „csak őszinte elismeréssel adózhatik a kitünő művésznak, a ki feladatának magaslatán állva s a számba veendő adatokat, tényeket és óhajokat kellő figyelemben részesítve, ezen megszabású újabb művében a hazai irodalom történetének korábbi művéhez és önmagához méltó oly emléket emelt, melylyel az Akadémiának (!) beléje helyezett bizodalmanak (!) nézetünk szerint tökéletesen megfelelt s lelkiismeretes törekvésének (!) maradandó kielégítést eszközölő sikerével (szórul szóra így!) az Akadémia hálás elismerését kiérdemelte.“

Imígyen hangzik az ékes stílusú hivatalos jegyzőkönyv „jelenleg legkiválóbb műkritikusunk“ tollából. ¹⁾ Azt mindjárt is elgondolhattuk, hogy a lelkes művész maradandó alkotásra törekedvén, feladatának magaslatára emelkedett s kellő figyelemben részesíté a számba ve-

¹⁾ Lásd: *Akadémiai Értesítő*. 25. füzet. 1892. Január. 43—44. l.

endő tényeket, az adatokat szint' úgy, mint az óhajokat. A magyar művelődés bajnokainak tehát a tájékozatlanság színét magán viselő felületes csoportosításáért a felelőség súlya ugyan kit terhel?

Feltűnnek lelki szemeink előtt a m. tud. akadémia palotájának ürességtől kongó termei. Látjuk az egy-két számot tevő tagból kiküldött ad hoc bizottság verejtékes üléseit. A kath. és kálvinista érdekek összeegyeztetése forog szőnyegen. A halhatatlanok érdemeinek elősmerése közben minduntalan előtűnik a pártnézet, meg a felekezeti szempont. Végre megegyeznek 25 darab katolikus s félannyi kálvinista nagyságban. A felemás „Erdősit“ mindkét fél a magáéi közt számítja. Ekkor véletlen észéle jut valamelyiköknek a legmagyarabb felekezet. Hisz' az unitárius atyafiaknak is volnának a magyar irodalom és művelődés körül valamicsodás érdemeik! Ugyan hányat vegyenek be közülök az Akadémia örök halhatatlanjai közé?...

Könnyű a megoldás: a főrendi házban is csak egy hivatalos taggal vannak képviselve. Beöthy Zsolt előszámlálja azok neveit, kik az ő igazságos meggyőződése szerint ép' úgy megérdemelnék a bejuthatást, mint akármelyik igazhívó katolikus avagy kálvinista: II. János, Dudich, Blandrata, Sommer, Palaeolog, Franken és Erasmus, Dávid Ferencz, Heltai, Karádi, Basilius, Válaszuti és Enyedi György, Gyulai Pál, Valkai András, Bogáthi F. Miklós, Pécsi Simon, Felvinczi György és Szentábrahámi Lombárd Mihály. A t. bizottság elborzad a pogány hangzású nevek hallattára. Uram fia! Beythe, Ilosvai és Rosnyai-féle aprószentek nélkül is éppen annyit tesznek ki, mint a három milliós kálvinisták s Csezmiczei-Cesinge-Pannonius-féle hármás ikrek nélkül is majdnem fölérnek a hatalmas katolikusokkal. A felsorolt neveket meghintik előbb egy kis szentelt vízzel s János, Pál és Gusztáv-féle akadémikus keresztyény nevekre keresztelik; mert hisz' az unitárius keresztelés úgy sem ér semmit orthodox ritus szempontjából. Azután általános álmélkodásra kihúzzák közülök Felvinczi Jánost, alias Györgyöt, az első magyar szinigazgató és comico-tragikus szinműirót....

Az unitárius atyafiak *kevesen vannak*: meg lehetnek elégedve az *Akadémia* osztó igazságával. De mit szólnak a tudós bizottság méltányosságához a lutheránusok, kik közül a Petőfi- és Kossuth-féle törpe epigonok tudvalevőleg még életökben sem jutnak be a tudományos akadémiába; nem hogy holtuk után a XVI—XVIII-ik sz.-ból bár egyetlenegy közülök a magyar Pantheonba bejuthatott volna.

Drs.

PAGET JÁNOS

1808. † 1892. április 10

Paget János f. évi ápr. 10-én gyéresi birtokán jobb létre szenderült. Benne az egyház és a hon egyik legjelesebb fiát vesztette el. Angliában ringatták bölcsőjét, de ama hosszú élet legnagyobb részét, melylyel őt az isteni gondviselés megajándékozta, hazánkban élte le. Szíve hozta Magyarországra, a báró Wesselényi Polixenával, e nagy-miveltségű nővel kötött házassága, mely szövetség nemcsak a családi, hanem a társadalmi, a közéletre nézve is a legáldáshozóbb lett.

Magyarország akkor élte föllendülése korát közgazdaságilag is, mikor ő hazánkban letelepedett; gróf Széchenyi István eszméi akkor vetnek hullámokat. E közgazdasági mozgalmak éppen az ő számára valók voltak, melyekben otthon találja magát, s a melyekhez nem csak hogy csatlakozik, hanem az erdélyi részben létrejött minden ilyenmű intézmény megalkotásában vezérszerepet visz. Nagy hasznára volt új hazájának ama művével is, melyet „Hungary and Transylvania“ czim alatt irt, hogy Magyarországra iránt Angliában érdeklődést és rokonszenvet ébresztszen.

Mint egy szabad nagy nemzetnek szülötte, a magyar szabadságharcz diadal-harsonáit lelkesülő örömmel visszhangozza, mind karddal, mind tollal szolgálva a szent ügynek; mely szellem lelkesíti korán elhunyt nagyreményű fiát is, ki a szabadságért Olaszországban Garibaldi hős legioiban küzdött.

És a mi életének egyik legmaradandóbb emléke: a magyar unitárius egyháznak az elnyomatás idején, az ötvenes évek nehéz körülményeiben az angol hitrokonoktól szerzett segély és annak a testvéries viszonynak létrehozása, mely ma mindkét részről oly melegen ápoltatik, s melyért oly méltóan tette le sirjára a magyar unitáriusok püspöke az elismerés koszorúját.

Paget neve a magyar hazafiak és a magyar unitáriusok emlékezetében, mint egyike a legtiszteltebb neveknek, fog élni.

PÉTERFI D.